

ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

УДК 94(477.62) (=581)(=531)«1920»

КИТАЙСЬКІ ТА КОРЕЙСЬКІ МІГРАНТИ НА ДОНБАСІ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.: ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ

Олександр Бєліков

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Події, що відбувалися на Донбасі та інших українських землях майже сто років тому – на початку 1920-х рр., знову набувають актуальності. Увагу дослідників привертають такі явища, як стихійні та організовані міграційні процеси, участь у них іноземних громадян, соціальний та правовий статус цих людей, пошуки нових стратегій виживання в умовах повоєнної розрухи, голоду, безробіття тощо.

Серед іноземців, які опинилися у 1920-х рр. в Україні, особливе місце належало громадянам з Китаю та Кореї. Більшість із них брали активну участь в революційних змаганнях та Громадянській війні на боці більшовиків та сприяла перемозі радянської влади в Україні.

У статті розглядається стан, у якому опинилися китайські та корейські мігранти після закінчення Громадянської війни. Радянська влада, з одного боку, намагалася поліпшити важке становище мігрантів, з іншого – скоріше позбавитися їх. На основі праць попередників та наявних джерел автор підраховує кількісний склад китайців та корейців на початку 1920-х рр. в Україні, аналізує їхній соціально-правовий та політичний стан, робить висновки щодо головних проблем, з якими стикалися мігранти. Особлива увага приділяється спробам китайських та корейських громадян напрацювати та скористатися певними стратегіями виживання (працевлаштування, шлюб, об'єднання в окрему організацію, повернення на батьківщину тощо).

Результатом дослідження є висновок про «подяку» радянської влади китайським та корейським громадянам за допомогу у війні – у вигляді жорсткої експлуатації, бльознірства, хабарництва, намагання залишити їх для подальшої наживи, асимілювати, а якщо не вийде – позбутися їх.

Ключові слова: китайські та корейські громадяни, міграція, червоноармійці, демобілізація, експлуатація, реевакуація, Союз китайських робітників, громадянство.

Chines and korean migrants in the Donbas in the early 1920's: legal status and survival strategies

Oleksandr Bielikov

(Vasyl' Stus Donetsk National University)

Events that took place in the Donbas and other Ukrainian lands almost one hundred years ago – in the early 1920's, are becoming more and more relevant. The attention of researchers attracts such phenomena as spontaneous and organized migration processes, the participation of foreign citizens in them, the social and legal status of these people, the search for new survival strategies in the conditions of post-war devastation, hunger, unemployment, etc. Among the foreigners who were in the 1920's in Ukraine, a special place belonged to citizens from China and Korea. Most of them took an active part in revolutionary competitions and the Civil War on the side of the Bolsheviks and contributed to the victory of Soviet power in Ukraine.

The article examines the situation in which Chinese and Korean migrants emerged after the end of the Civil War. The Soviet authorities, on the one hand, tried to improve the situation of migrants, on the other hand, they would rather get rid of them. Based on the work of predecessors and available sources, the author counts the quantitative composition of the Chinese and Koreans in the early 1920's in Ukraine, analyzes their socio-legal and political situation, makes conclusions about the main problems faced by migrants.

Particular attention is paid to attempts by Chinese and Korean citizens to work out and take advantage of certain survival strategies (employment, marriage, association in a separate organization, return to their homeland, etc.).

The result of the study is the conclusion of the «gratitude» of Soviet power to the Chinese and Korean citizens for help in the war – in the form of rigorous exploitation, blasphemy, bribery, trying to leave them for future profits, assimilate, and if not get out – get rid of them.

Key words: Chinese and Korean citizens, migration, Red Army, demobilization, exploitation, rehabilitation, Union of Chinese workers, citizenship.

Китайские и корейские мигранты на Донбассе в начале 1920-х гг.: правовой статус и стратегии выживания

Александр Беликов

(Донецкий национальный университет имени Василя Стуса)

События, происходившие на Донбассе и других украинских землях почти сто лет назад – в начале 1920-х гг., вновь приобретают актуальность. Внимание исследователей привлекают такие явления, как стихийные и организованные миграционные процессы, участие в них иностранных граждан, социальный и правовой статус этих людей, поиски новых стратегий выживания в условиях послевоенной разрухи, голода, безработицы. Среди иностранцев, которые оказались в 1920-х гг. в Украине, особое место принадлежало гражданам из Китая и Кореи. Большинство из них принимали активное участие в революционных событиях и Гражданской войне на стороне большевиков и способствовали победе советской власти в Украине. В статье рассматривается состояние, в котором оказались китайские и корейские мигранты после окончания Гражданской войны. Советская власть, с одной стороны, пыталась улучшить тяжелое положение мигрантов, с другой – поскорее избавиться от них. На основе трудов предшественников и имеющихся источников автор подсчитывает количественный состав китайцев и корейцев в начале 1920-х гг. в Украине, анализирует их социально-правовое и политическое состояние, делает выводы относительно главных проблем, с которыми сталкивались мигранты. Особое внимание уделяется попыткам китайских и корейских граждан выработать и воспользоваться определенными стратегиями выживания (трудоустройство, брак, объединение в отдельную собственную организацию, возвращение на родину и т. д.). Результатом исследования является вывод о «благодарности» советской власти китайским и корейским гражданам за помощь в войне – в виде жесткой эксплуатации, кощунстве, взяточничестве, попытке оставить их для дальнейшей наживы, ассимилировать, а если не получится – избавиться от них.

Ключевые слова: китайские и корейские граждане, миграция, красноармейцы, демобилизация, эксплуатация, реэвакуация, Союз китайских рабочих, гражданство.

Гіроамі Куромія влучно зауважив, що впродовж своєї історії Донбас був утіленням свободи (але у негативному значенні, тобто свободи «від»), що спричиняло брутальну політичну історію цього регіону [1]. Воля та широкі можливості притягували дуже строкатий люд не тільки з усієї колишньої Російської імперії, а й навіть з-за її меж. Під час воєн та революційних подій ця строкатість ще більш посилювалася – тут знаходили притулок

вигнанці, утікачі, злочинці, особи без громадянських прав, злидарі та безпритульні... Безжална експлуатація, насильство, міжетнічні сутички, політичний терор часто ставали складовою повсякденного життя. Серед активних учасників цих процесів були тисячі східних мігрантів – китайських та корейських працівників, які опинилися в регіоні на початку ХХ століття.

У роки революції та Громадянської війни більшовики активно залучали до

боротьби на своєму боці іноземних громадян (цивільно- та військовополо- нених, біженців, репатріантів, робітни- ків тощо), які з різних причин опини- лися в Росії й намагалися вижити. Мігранти – носії іншої культури, світо- сприйняття, моралі, які часто навіть не розуміли мови місцевого населення, стали влучним інструментом для вті- лення більшовицької політики на прак- тиці. Так, найманці з колишніх кулі стали дешевими та надійними вояка- ми, які проявляли велику відвагу та хоробрість у битвах. Цей факт викли- кає подив – у міжусобних війнах у Ки- таї та Кореї, у боротьбі з японськими загарбниками, китайські солдати не показували себе вправними вояками. Жорстокість та нелюдність у ставлен- ні до ворогів (у тому числі і до мир- ного населення), яку вони демонстру- вали, можна пояснити тим, що ніяких моральних заборон у чужій країні для них не існувало – чужа земля, чужі ді- ти. Найманцям треба було повернутися додому (й не з пустими руками). Так, саме китайські загони використовувалися для залякування та придушення селянських заворушень, експропріації зерна та останніх харчів у голодаючих.

Постає питання – чим віддячила їм радянська влада? Після закінчення ак- тивних бойових дій та демобілізації з Червоної армії перед колишніми воя- ками постала проблема – що робити, як виживати далі, бо переможцям вони вже не були вкрай потрібними.

Аналіз досліджень, що були присвя- чені китайським та корейським мігран- там в Україні у 1920-х рр., засвідчує, що перші спроби наукового розгляду цієї проблематики з'являються в СРСР ще у 1950-х рр. Головна увага радян- ських дослідників була зосереджена на

висвітленні участі мігрантів з Далекого Сходу (передусім з Китаю) у револю- ційних подіях 1917–1921 рр. Серед ро- біт 1957–1971 рр. слід згадати збірки, які характеризували участь інтернаці- оналістів у період 1917–1922 рр. («Бойо- ва співдружність робітників зарубіж- них країн з народами Радянської Росії» (1957), «Боротьба за владу рад у Дон- басі» (1957) тощо [2], монографії «Ін- тернаціональні частини в боях за владу Рад у роки іноземної інтервенції й громадянської війни в СРСР» (1960), «Ітернаціоналісти. Трудящі зарубіж- них країн – учасники боротьби за вла- ду Рад» (1967), «Ітернаціоналісти. Трудящі зарубіжних країн – учасники боротьби за владу Рад на Півдні й Сході Республіки» (1971) [3]. Дві моно- графії були присвячені безпосередньо китайцям: «Вони боролися за владу Рад. Китайські добровольці на фрон- тах громадянської війни в Росії (1918– 1922)» М. Попова (1959) та «Сторінки великої дружби: участь китайських добровольців на фронтах громадян- ської війни в Радянській Росії (1918– 1922)» Д. Лаппо та А. Мельчіна (1959) [4]. На жаль, інформація про китайців на українських землях у них є дуже фрагментарною. Єдиною роботою цьо- го періоду, що стосується діяльності китайських інтернаціоналістів саме в Україні, є стаття О. Ярошенка «Доля китайських червоногвардійців у бо- ротьбі за владу Рад на Україні в 1917– 1920 рр.» (1957) [5].

Участь китайських громадян у рево- люційних подіях на території колиш- ньої Російської імперії не знайшла відповідного відображення у працях китайських дослідників. Ця тема опи- нилася в числі заборонених з політич- них причин («компанія з упорядкуван-

ня стилу» Мао Цзедуна, погіршення стосунків КНР з СРСР тощо). Нечисельні роботи були видані у Радянському Союзі (наприклад, «Історія китайсько-радянської дружби» (1959) Пин Міна) [6], але головна увага в них приділялася висвітленню внеску китайських добровольців у перемогу над білогвардійцями на фронтах Громадянської війни у східних районах Росії.

Сучасна російська історіографія приділяє багато уваги різноманітним аспектам взаємостосунків Росії та Китаю, у тому числі й участі китайців у подіях 1917–1922 рр., частково торкаючись при цьому й території України (О. Г. Ларін «Червоноармійці з Піднебесної» (2000), «Китайські мігранти в Росії» (2009)) [7].

Проблему історичної долі корейських мігрантів, які перебували на території УСРР в 1920-ті роки, взагалі можна вважати не вивченою, незважаючи на те, що корейську діаспору (Коре Сарам) в країнах СНД активно досліджували вчені з корейським корінням з колишніх радянських республік (Г. Ким, В. Ли, М. Пак, А. Цой тощо) [8]. Це пояснюється тим, що головну увагу вони приділяли вивченню корейців російського Далекого Сходу та Середньої Азії (де зосередилася лівова частина мігрантів із Кореї).

Серед сучасних українських дослідників найбільший внесок у дослідження проблеми китайських мігрантів та їхньої діяльності в українських землях у досліджуваний час зробив луганський вчений М. Карпенко. У роботі «Китайський легіон. Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.)» (2007) автор, посилаючися на архівні джерела, з'ясував причини міграції китайських гро-

мадян в Україну та їхньої участі у громадянській війні на боці більшовиків, проаналізував їх внесок до перемоги радянської влади [9]. Особливий інтерес викликає глава 7 монографії, у якій йдеться про соціально-політичний та економічний стан колишніх китайських добровольців після закінчення революційних змагань. Проте автор зробив тільки перші кроки у висвітленні питання щодо ставлення радянської влади до своїх захисників-інтернаціоналістів після закінчення бойових дій та наслідків цього для китайських робітників. Крім того, становищу китайської етнічної групи в 20-х рр. XX ст. в Україні присвячена невелика стаття О. М. Придубайло [10].

Що стосується корейців, то єдиною роботою, яка розглядала становлення корейської діаспори протягом кінця XIX – сер. XX ст. в Україні та ролі релігії в її збереженні, належить досліднику О. В. Белікову – «Коре сарам: Корейська діаспора в Україні та країнах СНД» (2006) [11].

Отже, проблема соціально-правового статусу та історичної долі китайських та корейських мігрантів в Україні на початку 1920-х рр. потребує подальшого вивчення, чим і обумовлена актуальність цієї статті.

Наявні джерела з проблеми дослідження можна розділити на кілька груп. До першої із них входять законодавчі акти, узаконення та розпорядження робочо-селянського уряду УСРР у 1919–1926 рр. Наступна група джерел представлена діловодчими матеріалами з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Особливу увагу викликають матеріали 5 фонду (оп. 1) – відділ Нацменшин при НКВС

УСРР, Центрального організаційно-адміністративного управління евакостолу (циркуляри, інструкції, аналітичні та пояснювальні записки, ділова документація, переписка щодо ревакуації китайських громадян до батьківщини тощо). Четверта група – мемуарні джерела. Особливий інтерес тут викликають видання «Китайські добровольці у боях за Радянську владу (1918–1922)» (1961) [12]. Головним редактором та упорядником видання був колишній червоноармієць Лю Юн-ань. Серед документів є спогади учасників революційних подій (у тому числі в Україні), які були записані Лю Юн-ань у вересні 1957 р. в КНР.

Отже, актуальність теми та наявність достатньо широкого кола джерел дозволяє зробити висновок про перспективність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою цієї статті є аналіз соціально-правового та політичного стану китайських та корейських мігрантів в УСРР після завершення Громадянської війни на початку 1920-х років.

Першим завданням, яке постає перед дослідником, є виявлення чисельності китайських та корейських мігрантів в Україні на початку 1920-х рр. Говорячи про кількість китайців і корейців, треба спочатку згадати причини, які спонукали їх залишити батьківщину й подолати пів-земної кулі перед тим, як опинитися на заводах чи в шахтах Донбасу. Серед найвагоміших був той факт, що на початку XX ст. Китай та Корея переживали скрутні часи: невдалі війни з агресорами (у 1910 р. Корея перетворена на колонію Японії), незадовільне соціально-економічне становище, внутрішньополітична нестабільність. Це спонукало тисячі громадян

цих країн шукати кращої долі за кордоном. Якщо серед корейців поширеною була втеча від окупантів та переселення на територію Російської імперії (у Примор'я) цілими родинами, то китайські чоловіки активно почали займатися відхідництвом. Цьому сприяла ситуація в Європі: початок Першої світової війни, розгортання військових дій, мобілізація чоловіків до армії спричинили дефіцит робочих рук на заводах, шахтах та ланах. Росія, щоб виправити ситуацію, почала активно залучати, передусім, китайських та корейських громадян. На рівні російського та китайського урядів було досягнуто низку домовленостей про використання в російській економіці (вугільній, металургійній, лісопереробній промисловості) китайських робітників. Наймати їх мали право навіть господарі підприємств. Тільки китайців працювало напередодні 1917 р. від 100 до 200 тисяч [13, 7]. Залучали робітників обіцянками високої платні та гарних умов праці. Реальність виявилася іншою: омана, жорстка експлуатація, відправлення на будівництво фортифікаційних споруд у прифронтовій смузі в інженерно-будівельних військах.

Лютнева та Жовтнева революції 1917 р. ще більш погіршили стан мігрантів. Тимчасовий уряд у Петрограді, Центральна Рада в Києві байдуже поставилися до них. Китайські та корейські робітники були залишені напризволяще й опинилися в ситуації, коли під впливом обставин їх було легко втягнути в громадянський конфлікт (голод, анархія на виробництві та у суспільстві, відсутність грошей на проживання та для повернення на батьківщину, пряма загроза життю). Цим скористалися більшовики й запропону-

вали їм повне матеріально-фінансове забезпечення. Але за це китайські та корейські робітники мали взяти зброю до рук і вступити до загонів Червоної гвардії, до червоноармійських частин (передусім на Одещині та Донбасі). Цьому також посприяли репресії щодо китайців з боку П. Скоропадського та А. Денікіна. Крім того, більшовики обіцяли допомогти після перемоги у звільненні Кореї від окупантів, у здійсненні революції в Китаї. Подібна ситуація була характерною не тільки для України, а й для усієї території колишньої Російської імперії.

У квітні 1918 р. в Україні воювало більше 5 тисяч китайських червоногвардейців. У 1919–1921 рр. – понад 16 тисяч китайських червоноармійців (загони спецпризначення, інтернаціональні формування, каральні, загорджувальні загони тощо). За роки війни китайці виявили себе як дисципліновані, надійні та боєздатні вояки. Вони входили до особового складу 25 дивізій, 11 бригад, 3 бронепоездів, 21 спецзагону та інших бойових підрозділів [14, 376–378]. Завдяки китайським та корейським воякам більшовики забезпечили собі перемогу або перевагу у багатьох регіонах, локальних битвах, карали місцеве населення, проводили продовольчу разверстку.

Закінчення активних бойових подій та встановлення більшовицької влади в Україні вже не потребували великої кількості іноземних найманців-інтернаціоналістів. Протягом 1921–1922 рр. розпочався процес звільнення іноземців з Червоної армії за наказами РВС. У 1922 р. основну більшість китайців та корейців було демобілізовано. Виконавче бюро Харківського союзу корейських робітників у березні 1922 р. по-

відомило відділ нацменшин, що тільки у Харкові перебувало 250 корейців, які були зареєстровані у цьому Союзі. Загалом на території УСРР проживало приблизно чотири тисячі корейців. [15]. За даними відділу нацменшин при НКВС у той же час в Харкові проживало 350 китайських робітників (зареєстровані в Китайському робітничому союзі). На території УСРР на цей час всього перебувало близько 21 тисячі китайців. При цьому було зазначено, що червоноармійців з них залишилося 3 %, робітників – 97 % [16].

У таємній інструкції 1922 р. Наркомінсправ УСРР про порядок реєстрації, складання списків та відправки на батьківщину китайці і корейці були віднесені до переліку категорій населення, яке підлягало поверненню додому – поряд з біженцями, опантантами, військовими та цивільними полоненими Світової війни, підданими західноєвропейських країн та менонітами. Далекосхідні мігранти потрапили до категорії «Демобілізовані бійці Червоної армії» [17]. На них складалися окремі списки. До документів демобілізованих додавали послужний список та червоноармійську книжку [18]. Колишні червоноармійці мали безкоштовно залізницею відправлятися до Харкова, а звідти – до Москви. З Москви шлях лежав до Далекосхідної Республіки (до її скасування у 1922 р.). Проте подальше відправлення на батьківщину в цей час практично було нереальним – Корея була захоплена Японією – й повертатися під окупантів корейці не бажали; у Китаї, тих, хто повертався з Росії, небезпідставно вважали носіями більшовицької ідеології та загрозою для стабільності в суспільстві. Тому процес повернення на батьківщину затягнувся.

Ситуація була ускладнена певною невизначеністю правового статусу цих мігрантів. Іноземцем в УСРР вважалася особа, яка була громадянином будь-якої нерадянської держави, мала підтвердження відповідним документом (закордонні паспорти, що були видані за кордоном до 1917 р., або в Росії дипломатичними та у представництвах відповідних країн) та перебувала тимчасово чи постійно на території республіки. Китайські та корейські трудові мігранти під час революційних змагань у більшості загубили свої паспорти – вони залишилися або в управліннях шахт та заводів, або у військових частинах (замість них видавали книжки червоноармійця), багатьом із них не вдалося підтвердити громадянство.

Допомогти у цих питаннях мав спочатку Союз китайських робітників (СКР) у Москві, а після реєстрації свого статуту в НКВС – Союз китайських робітників в Україні (проіснував з листопада 1921 по січень 1925 р.). По-перше, Союз мав право видавати своїм членам посвідчення китайських робітників. Ці посвідчення (з фотокартками) слугували підставою для Губотуправ для визнання їх власників іноземними громадянами. Цікаво, що подібні посвідчення видавалися також дружинам китайських робітників, завдяки чому українки та росіянки також вважалися китайськими підданими. Після закінчення Громадянської війни колишні китайські «кулі» почали масово одружуватися на місцевих дівчатах та жінках. Яо Сінь-чен згадував: «Многие китайцы, проживающие в СССР, женились на русских девушках, что до революции было неслыханно» [19]. В УСРР Постанова 1922 р. офіційно визнала дійсними всі шлюби, що відбу-

лися між українськими і іноземними громадянами [20].

По-друге, Союз намагався захищати особисті та майнові права китайських громадян, створювати гуртожитки, допомагати матеріально, сприяти культурно-освітній роботі серед членів, впливати на органи місцевої влади.

По-третє – сприяти поверненню китайських робітників, які бажали, на батьківщину. У 1922 р. усі повнолітні іноземці отримали право подавати заяву на українське громадянство [21]. У жовтні 1924 р. ЦВК СРСР прийняв нове положення про союзне громадянство. Радянськими громадянами визнавалися всі, хто мешкав на території СРСР та не міг довести, що він іноземець [22]. Цим скористувалося багато китайців та корейців, які одружилися та вирішили залишитися в Україні назавжди.

Згідно із власним статутом Союз мав право на створення відділень на місцях (при наявності не менше 20 членів), інтереси його захищали уповноважені по округах. По Юзовському округу уповноваженим Союзу у 1923 р. був Джан Чун-дин [23].

Проте, разом із позитивними мали місце й негативні тенденції у середині Союзу. Так, його керівництво закріплювало «не соціалістичний» лад: економічні злочини, намагання насильно обкласти всіх членів Союзу даниною, експлуатація рядових членів та збагачення верхівки, утримання притонів, проституція, навіть вбивства неугодовних китайських громадян [24]. Це виявилось після того, коли у лютому 1923 р. у Москві відбувся Всеросійський з'їзд китайських робітників. Під час його проведення Союз намагався відібрати повноваження представляти

інтереси китайських емігрантів у СРСР у Генконсула, якого було призначено у Пекіні. Спроба втручання СКР у міждержавні стосунки була негативно сприйнята як в СРСР, так і в Китаї. У цьому ж році СКР було передано в Наркомнац. Під час ревізії були виявлені всі ці порушення та повна відсутність піклування щодо поліпшення матеріального стану бідноти [25].

Перед тими, хто не зміг або не бажав повернутися на батьківщину, існувала проблема – як виживати та що робити? Повсякденне життя перетворилося на щоденну боротьбу за виживання. Післявоєнна розруха, голод 1921–1922 рр., глибокий психологічний стрес у суспільстві, зловживання влади – все це не сприяло мирному життю «переможців» і дуже ускладнювало вибір стратегії виживання.

Служба у Червоній армії китайських емігрантів цілком задовольняла, але більшість їх, як вже зазначалося, було демобілізовано (залишилися ті, хто засвоїв російську мову, мав певну освіту). Частина китайських та корейських громадян зуміла влаштуватися на роботу у ЧК та у міліцію. Згідно з Інструкцією Ради РКО від 13 лютого 1920 р. до лав міліції приймали колишніх червоноармійців від 28 років, що прослужили не менше 6 місяців на фронті та отримали поранення. Китайським колишнім воякам бракувало грамоти, й вони мали розраховувати лише на найнижчий перший розряд (молодший міліціонер), проте завдяки невибагливості були задоволені навіть цим. Постанова СНК УСРР від 19 грудня 1922 р. гарантувала їм зарплатню у 7 500 руб., забезпечувала провіантом й амуніцією. На членів родини міліціонера розповсюджувалися усі пільги та

права родин військовослужбовців [26]. Так, у відділку міліції Луганського повіту станом на 27 серпня 1921 р. працювало сім китайськоподаних колишніх червоноармійців.

Більшість китайських та корейських мігрантів повернулася на вугільні копальні та заводи на сході України, проте роботи не вистачало, платня була низькою, що в умовах голоду та відсутності нормальних житлово-побутових умов загрожувало їхньому фізичному існуванню. Китайські робітники в пошуках виходу намагалися повернутися на батьківщину, регулярно зверталися до Китайського робітничого союзу у Москві. Так, у листопаді 1921 р. на ім'я комісара Ізваринського рудника Бахмутського повіту надійшло звернення від ЦВК Союзу китайських робітників, у якому, спираючися на угоди Союзу з Наркомінсправ РСФРР та УСРР, просили зробити все можливе для зняття 53 китайських робітників з роботи, забезпечення їх харчами, одягом та відправлення через Центревак до Китаю [27]. У квітні 1922 р. 29 шахтарів-китайців із Свиначівського рудника (Олександрово-Грушевський район) звернулися до відділу нацменшин НКВС із проханням відправити їх на батьківщину [28].

У квітні 1922 р. до відділу радгоспів Харківського Губземвідділу звернувся заввідділом нацменшин Сударський разом із китайським та корейським інструктором Сін-Таюром (при відділі нацменшин почав діяти корейський секретаріат). У зверненні було зазначено, що «много корейцев и китайцев разбредаются по всем городам Украины в поисках работы. Большинство из них прибыло в Харьков. Не зная русского языка, у них создается безвыходное

положение. Они хорошо знакомы с сельским хозяйством и могли бы работать в одном из совхозов. Отдел нацменшинств просит предоставить в их ведение совхоз в харьковской губернии. Этим самым создастся возможность вести среди них культурную и административную работу. В виду безвыходности их положения, просим срочно разрешить данный вопрос и сообщить отделу местонахождение совхозов» [29].

У травні 1922 р. інструктор з китайських справ Сю-Шін надіслав Заввідділом Нацменшин Сударському докладну записку щодо ситуації, що виникла на руднику Сорокіне (ст. Изварине). 60 китайських шахтарів у зв'язку зі скороченням штатів зняли з роботи, але виїхати до Харкова їм заборонили. Сю-Шін просив допомогти робітникам виїхати до батьківщини через їхній вкрай тяжкий стан [30]. Цього ж місяця до наркому внутрішніх справ надійшла доповідна записка про важке становище китайців та корейців в Україні, більшість з яких перебувала на шахтах та рудниках Донбасу. У зв'язку з їхнім звільненнями та перепонами у виїзді на батьківщину з боку державних установ склалася важка ситуація. Укревак без відповідної санкції не міг почати їхню відправку. Наркомінсправ УСРР тричі запитував Наркомінсправ РСФРР, але відповідь не надходила, а становище погіршувалося. Вирішено було відрядити до Москви інструктора Сін-Таюра – до Наркомінсправ та виконкомів союзів корейських та китайських робітників для з'ясування питань щодо відправлення робітників додому [31].

У Москві Сін-Таюр налагодив контакт з Центральним виконкомом Всеросійського союзу корейських робітників та отримав згоду від Східного від-

ділу Наркомінсправ на уповноваження у справах евакуації корейських громадян до Кореї. Стосовно китайців Сін-Таюр 23 травня 1922 р. доповів, що до Москви прибув представник Китайської республіки в Росії, а наближчим часом його представник планував виїхати до України для вирішення питання щодо евакуації китайців [32].

У травні 1922 р. Укрглавевак доручив Лінпункт у Бахмуті скласти п'ять екземплярів списків китайців, яких було звільнено з роботи (два з них завірити в ДПУ) за формою: ПІБ, вік, сімейний стан, заняття, місце, де мешкає в Україні, де мешкав у Китаї, примітки. За цими списками вирішено було відправляти китайських громадян через Харків до Москви й далі на батьківщину за рахунок Укрглавевак [33].

До Шахтинського упркому КП(б)У Донецької губернії на ім'я завідувача корейською секцією Олександра Хана було відправлено запит про кількість корейців, їхній стан та умови проживання, пропонувалося також скласти їхні списки та зробити опитування щодо бажання повернутися на батьківщину [34]. У відповіді О. Хана та секретаря Тін-Хан-Юна говорилося, що корейські робітники шахти Изваріно та сусіднього рудника вже два місяці знаходилися у важкому стані внаслідок безробіття, скорочення штатів та голоду. 70 корейців намагалися евакуюватися, але на свої звернення до Наркомінсправ РСФРР ніяких практичних результатів вони не отримали. Лист закінчувався закликом про допомогу [35]. До Шахтинського повіту у серпні 1922 р. було направлено інструктора Сін-Таюра з дорученням дослідити ситуацію, а також перевірити стан китайських робітників.

Під час відрядження Сін-Таюр відвідав Бахмут, рудники та копальні Ізваріно, Сорокіно (Артемівський р-н Донецької губернії). Він склав список із 39 імен (30 чоловіків, 6 жінок, 3 хлопчики) корейських громадян, що працювали в Ізваріно, яких потім через Харків було відправлено до Москви й далі до ДВР; підготував список 20 китайців, які пропрацювали тут 6 років. На Сорокінському руднику Сін-Таюром було виявлено жакливі умови та свавілля адміністрації. 38 китайських робітників подали заяву, у якій вказали, що завідувач шахтою № 1 гр. І. Лакшинський, використовуючи безписемність та незнання російської мови китайцями, наживався на них: прийняв на роботу у січні 1922 р. за місячне харчове забезпечення 12 робітників, зменшував ставки, підвищував норму виробітку для китайців, вимагав хабарів, не видавав обмундирування тощо [36].

Усі ці факти були підтверджені інструктором з китайських справ Сю-Шином, який спеціально виїздив до Юзовки. Він зафіксував скрізь у Донецькій губернії як повсякденне явище експлуатацію китайців (свавільне збільшення робочого дня, норм виробітку, хабарництво, святенництво тощо). Тих робітників, які бажали позбавитися цього – не відпускали. Так, робітник-забійник Олександр-Димитрієвської кам'яновугільної шахти повідомив, що 8 китайців після 5 років знуцань вирішили повернутися на батьківщину, проте адміністрація відмовилася зробити їм грошовий розрахунок й відпустити [37].

Уповноважений наркомпраці при Раднаркомі УСРР відреагував листом до Центрального правління кам'яновугільної промисловості (ЦПКП), у якому зауважив, що згідно з діючим від

28.3.1922 р. Положенням ВУЦВК про іноземців в УСРР китайські підданні не можуть утримуватися силоміць за жодних обставин. Від ЦПКП вимагалося відправити категоричний циркуляр до підвідомчих підприємств із роз'ясненням про незаконність затримання на службі робітників-іноземців, що бажали виїхати на батьківщину і про необхідність при звільненні повністю їх розрахувати [38].

Щодо корейських робітників, яких нараховувалося в Донецькій губернії три тисячі осіб, на час перевірки Сін-Таюра не залишилося жодного: «С началом весны, благодаря голоду и безработице, они принуждены были разбежаться в разные стороны. В Семейкинском районе существовал Союз корейских рабочих губернского масштаба. Ныне он расформирован из-за отсутствия корейских рабочих» [39]. Проте було знайдено багато китайців, стан яких був дуже важким, а надій на поліпшення – ніяких, окрім надії на евакуацію до батьківщини.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Китайські та корейські громадяни, які перейшли на бік радянської влади, активно воювали на фронтах Громадянської війни та зробили значний внесок до її перемоги.

2. На початку 1920-х рр. на території УСРР перебувало близько 21 тисячі китайських та 4 тисяч корейських громадян.

3. Після закінчення Громадянської війни більшість китайців і корейців перетворилися з колишніх червоноармійців на робітників на шахтах і рудниках Донбасу та розділили з місцевим населенням повоєнну розруху, голод, житлово-побутову невлаштованість, відсутність роботи. Лише деяким із них

вдалося влаштуватися до міліції, але на найнижчих посадах.

4. Китайські та корейські громадяни зазнавали додаткових проблем з причин невизначеності їхнього правового статусу, безписемності, не знання мови, низької культури та перетворилися на об'єкт експлуатації та зловживань з боку місцевої влади.

5. Китайські та корейські громадяни намагалися знайти нові стратегії вижи-

вання (укладання шлюбів з місцевими жінками, спроби об'єднуватися в організації (СКР та інші)).

6. Радянська влада намагалася, з одного боку, поліпшити становище іноземних громадян, з іншого – поскоріше позбутися їх (репатріація на батьківщину або перехід у радянське громадянство). Проте за різних причин цей процес розтягнувся на довгі роки.

Примітки:

1. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки / Пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев / Гіроакі Куромія. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 3

2. Боевое содружество трудящихся зарубежных стран с народами Советской России (1917–1922) / Ред. Г. В. Шумейко. – М.: Советская Россия, 1957. – 574 с.; Борьба за власть советов в Донбассе / Сб. документов и материалов. – Сталинское областное издательство, 1957. – 406 с.

3. Жаров Л. И. Интернациональные части в боях за власть Советов в годы иностранной интервенции и гражданской войны в СССР / Л. И. Жаров, В. М. Устинов. – М.: Воениздат, 1960. – 159 с.; Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов / под ред. А. Я. Манусевича. – М.: Наука, 1967. – 614 с.; Интернационалисты. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов на Юге и Востоке Республики / под ред. А. Я. Манусевича. – М.: Наука, 1971. – 286 с.

4. Попов Н. А. Они сражались за власть Советов. Китайские добровольцы на фронтах гражданской войны в России (1918–1922) / Н. А. Попов. – Л.: Лениздат, 1959. – 195 с.; Лаппо Д. Страницы великой дружбы: Участие китайских добровольцев на фронтах гражданской войны в Советской России (1918–1922) / Д. Лаппо, А. Мельчин. – М.: Соцэзгиз, 1959. – 188 с.

5. Ярошенко А. Д. Участь китайських червоногвардійців у боротьбі за владу Рад на Україні в 1917–1920 рр. / А. Д. Ярошенко // Український історичний журнал. – 1957. – № 3. – С. 58–65.

6. Пын Мин. История китайско-советской дружбы / Мин Пын. – М.: Изд-во соц.-эконом. литературы, 1959. – 360 с.

7. Ларин А. Красноармейцы из Поднебесной / А. Ларин // Родина. – 2000. – № 7. – С. 56–60; Ларин А. Г. Китайские мигранты в России. История и современность / А. Г. Ларин. – М.: Восточная книга, 2009. – 512 с.

8. Корейцы в СССР. Материалы советской печати 1918–1937 гг. / Сост.: Ю. В. Ванин, Б. Б. Пак, Б. Д. Пак. – М.: Институт востоковедения РАН, 2004. – 344 с.; Ким Г. История иммиграции корейцев. Книга первая. Вторая половина XIX в. – 1945 г. / Г. Ким. – Алматы: Дайк-пресс, 1999. – 424 с.

9. Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.): Монография / Н. М. Карпенко. – Луганск: Альма-матер, 2007. – 392 с.

10. Придибайло О. М. Становище китайської етнічної групи в Україні в 20-х рр. XX ст. / О. М. Придибайло // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 40. – С. 106–108.

11. Беликов А. В. Коре сарам: Корейська діаспора в Україні та країнах СНД / А. В. Беликов // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 3. – С. 55–64.

12. Дружба, скрепленная кровью / Сборник воспоминаний китайских товарищей – участников Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны в СССР / под ред. Лю Юн-аня. – М.: Воениздат МО СССР, 1959. – 223 с.
13. Дружба, скрепленная кровью... – С. 7.
14. Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины... – С. 376–378.
15. ЦДАВО. – Ф. 5, Оп. 1. Спр. 1836, Арк. 2.
16. Там само. – Арк. 3.
17. ЦДАВО. – Ф. 5, Оп. 1. Спр. 2160, Арк. 31.
18. Там само. – Арк. 34
19. Дружба, скрепленная кровью... – С. 78.
20. Собрание узаконений УССР, 1922, ст. 237 от 28 марта 1922 г. «Об иностранцах в УССР и порядке приобретения и утраты украинского гражданства»).
21. Там само.
22. Собрание законов СССР, 1924, ст. 202, «Положение о Союзном гражданстве», от 29 октября 1924 г.
23. Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины... – С. 328.
24. Придибайло О. М. Становище китайської етнічної групи в Україні в 20-х рр. XX ст. – С. 106.
25. Ларин А. Г. Китайские мигранты в России. История и современность... – С. 127–128.
26. Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины... – С. 332–33.
27. ЦДАВО. – Ф. 5, Оп. 1. Спр. 1836, Арк. 48.
28. Там само. Арк. 57–58.
29. Там само. Арк. 8а.
30. Там само. Арк. 7, 8.
31. Там само. Арк. 12.
32. Там само. Арк. 22.
33. Там само. Арк. 24.
34. Там само. Арк. 33.
35. Там само. Арк. 35.
36. Там само. Арк. 41.
37. Там само. Арк. 42.
38. Там само. Арк. 53.
39. Там само. Арк. 38.

References:

1. Kuromiya Giroaki. Svoboda i teror u Donbasi: Ukrayinsko-rosiyske prikordonnya, 1870–1990-ti roki / Per. z angl. G. Koryan, V. Ageev, K.: Vidavnistvo Solomiyi Pavlichko «Osnovi», 2002, s. 3
2. Boevoe sodruzhestvo trudyaschihsya zarubezhnyih stran s narodami Sovetskoy Rossii (1917–1922) / Red. G. V. Shumeyko, M.: Sovetskaya Rossiya, 1957, 574 s.; Borba za vlast sovetov v Donbasse / Sb. dokumentov i materialov, Stalinskoe oblastnoe izdatelstvo, 1957, 406 s.
3. Zharov L. I., Ustinov V. M. Internatsionalnyie chasti v boyah za vlast Sovetov v godyi inostrannoy interventsii i grazhdanskoy voyni v SSSR, M.: Voenizdat, 1960, 159 s.; Internatsionalisty. Trudyaschiesya zarubezhnyih stran – uchastniki borbyi za vlast Sovetov / Pod red. A. Ya. Manusevicha, M.: Nauka, 1967, 614 s. Internatsionalisty. Trudyaschiesya zarubezhnyih stran – uchastniki borbyi za vlast Sovetov na Yuge i Vostoke Respubliki / Pod red. A. Ya. Manusevicha, M.: Nauka, 1971, 286 s.
4. Popov N. A. Oni srazhalis za vlast Sovetov. Kitayskie dobrovoltsy na frontah grazhdanskoy voyni v Rossii (1918–1922), L.: Lenizdat, 1959, 195 s.; Lappo D., Melchin A. Stranitsyi velikoy

druzhbyi: Uchastie kitayskikh dobrovultsev na frontah grazhdanskoj vojny v Sovetskoy Rossii (1918–1922), M.: Sotsekgiz, 1959, 188 s.

5. Yaroshenko A. D. Uchast kitayskikh chervonogvardiytsiv u borotbi za vladu Rad na UkraYini v 1917–1920 rr. In: *UkraYinskiy Istorichniy zhurnal*, 1957, № 3, s. 58–65.

6. Pyin M. Istoriya kitaysko-sovetskoy družhbyi, M.: Izd. sots.-ekonom. literatury, 1959, 360 s.

7. Larin A. Krasnoarmeytsyi iz Podnebesnoy. In: *Rodina*, 2000, № 7, s. 56–60; Larin A. G. Kitayskie migranty v Rossii. Istoriya i sovremennost, M.: Vostochnaya kniga, 2009, 512 s.

8. Koreytsyi v SSSR. Materialy sovetskoy pechati 1918–1937 gg. / Sost.: Yu. V. Vanin, B. B. Pak, B. D. Pak, M.: Institut vostokovedeniya RAN, 2004, 344 s.; Kim German. Istoriya immigratsii koreytssev. Kniga pervaya. Vtoraya polovina XIX v. – 1945 g., Almaty: Dayk-press, 1999, 424 str.

9. Karpenko N. M. Kitayskiy legion. Uchastie kitaytsev v revolyutsionnykh sobyitiyakh na territorii Ukrainy (1917–1921 gg.): Monografiya, Lugansk: Alma-mater, 2007, 392 s.

10. Pridibaylo O. M. Stanovishe kitayskoy etnichnoyi grupi v Ukraini v 20-h rr. XX st. In: *Naukovyi pratsi Istorichnogo fakultetu Zaporizkogo natsionalnogo universitetu*, 2014, vip. 40, S. 106–108.

11. Belikov A. V. Kore saram: Koreyska diaspora v Ukraini ta krayinah SND. In: *Nauka. Religiya. Suspilstvo*, 2006, № 3, S. 55–64.

12. Družhba, skreplennaya krovyu / Sbornik vospominaniy kitayskikh tovarischey – uchastnikov Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii i grazhdanskoj vojny v SSSR / Pod red. Lyu Yun-anya, M.: Voenizdat MO SSSR, 1959, 223 s.

13. Družhba, skreplennaya krovyu... S. 7.

14. Karpenko N. M. Kitayskiy legion. Uchastie kitaytsev v revolyutsionnykh sobyitiyakh na territorii Ukrainy... S. 376–378.

15. TsDAVO. F. 5, Op. 1. Spr. 1836, Ark. 2.

16. Ibid. Ark. 3.

17. TsDAVO. F. 5, Op. 1. Spr. 2160, Ark. 31.

18. Ibid. Ark. 34

19. Družhba, skreplennaya krovyu... S. 78.

20. S. U. USSR, 1922, st. 237 ot 28 marta 1922 g. «Ob inostrantsah v USSR i poryadke priobreteniya i utraty ukrainskogo grazhdanstva»).

21. Ibid.

22. S. Z. SSSR, 1924, st. 202, «Polozhenie o Soyuznom grazhdanstve», ot 29 oktyabrya 1924 g.

23. Karpenko N. M. Kitayskiy legion. Uchastie kitaytsev v revolyutsionnykh sobyitiyakh na territorii Ukrainy... S. 328.

24. Pridibaylo O. M. Stanovishe kitayskoy etnichnoyi grupi v Ukraini v 20-h rr. HH st. S. 106.

25. Larin A. G. Kitayskie migranty v Rossii. Istoriya i sovremennost... – S. 127–128.

26. Karpenko N. M. Kitayskiy legion. Uchastie kitaytsev v revolyutsionnykh sobyitiyakh na territorii Ukrainy... S. 332–333.

27. TsDAVO. F. 5, Op. 1. Spr. 1836, Ark. 48.

28. Ibid. Ark. 57–58.

29. Ibid. Ark. 8a.

30. Ibid. Ark, 7, 8.

31. Ibid. Ark. 12.

32. Ibid. Ark. 22.

33. Ibid. Ark. 24.

34. Ibid. Ark. 33.

35. Ibid. Ark. 35.

36. Ibid. Ark. 41.

37. Ibid. Ark. 42.

38. Ibid. Ark. 53.

39. Ibid. Ark. 38.